

सगन्धिसारतः । शिरोरश्मिप्रातश्चतुर्भाषयेर्ज्वलन् वि-
वस्त्रानिव तोयदात्यये । हंसपङ्क्तिभिरितस्ततोऽङ्गिराट्
सम्पतद्भिरिव गुह्यचामरैः । अष्टगन्धपवनानुवाहि-
भिर्धूयमानश्चिरस्रगम्बरः । नैकवर्णमणियज्जुभूषितैः
भूषितो मुकुटकुण्डलाङ्गदैः । भूरिरत्नकिरणौघरञ्जितः
शक्रकाष्ठकरुचं समुदहन् । उत्पतद्भिरिव खं तुरङ्गमै-
दौरयद्भिरिव दन्तिभिर्धराम् । निर्जितारिभिरिवामरै-
नरैः शक्रवत्परिहतो व्रजेन्मृगः । सवज्जुसक्ताफलभूषणोऽ-
थ वा शितस्रगुष्णीमविलेपनाम्बरः । धृतातपतो गज-
घृष्टमाश्रितो घनोपरीवेन्दुतले भ्रमोः सुतः । सम्मसृष्ट-
नरवाजिकुञ्जरं निर्मलप्रहरणं गुभासुरम् । निर्विकार-
मरिपक्षभीषणं यस्य सैन्यमचिरात्स गं जयेत् ।” इ० अ०
४४ अ० । “ज्ञाने धूमे च नैवेद्ये दीपे वस्त्रे च भूषणे ।
घण्टानादं प्रकुर्वीत तथा बीराजनेऽपि च” विधान-
पाजातधृतवाक्यम् ।

नीरिन्दु पु० नि+देर-किप् तयापिधः सन् इन्दति इन्द-
उन् । अश्वशाखोटके वृक्ष (आसशेहोडा) शब्दः ।

नीरुच् लि० निश्चितं रोषते निरु+रुच-किप् रचोपे दीर्घः ।
भितान्तदीप्तिशेषे ।

नीरुज् कथ्य० रजोऽभावः क्षमाये कथ्ययी० रजोपदीर्घी ।
१ रोगाभावे । २ निर्गता रज प्रा० तः । आरोग्ये । निर्गता
रज् रोगो यस्य प्रा० व० । ३ रोगशून्ये लि० “क्षिप्त्वा
मृदुः पाण्डुरनिर्दग्ध्यमेदःकतो नीरुगयातिकण्डूः”
सुश्रुतः । ततः भावे अज् । नैरुज् रोगाभावे स्वास्थे न०

नीरुज् लि० निर्गता रजा रोगो यस्य यस्मात् वा प्रा० व०
रजोपदीर्घीः । १ रोगरहिते “पूतात्मा नीरुजः श्रीमां-
काकाद्रोगादिसक्त्वान्” वाचस्प० २ कुष्ठोपधौ जटा० रोग-
भेदे (वज्रगङ्गाकारोगे) स्त्री “क्षिप्त्वा सपत्नीं प्रथिता
नीरुजा सुदृगवक्षिमां सुश्रुतः ।

नीरूप लि० निर्गतं रूपमस्य प्रा० व० । रूपहीने “नीरूप-
स्यापि कालस्य पङ्क्तिर्वेद्यत्वाभ्युपममेन” वेदा० परि० ।

नील पु० नील-अथ । खनामख्याते वर्षे १ श्यामवर्णे २ तद्वति
लि० अमरः । १ पर्वतभेदे ४ वानरभेदे च मेदि० । ५ नीलो-
वधी ६ निधिभेदे ७ लाङ्गुले च पु० हेमच० । ८ मृदु-
लघोषे लिका० ९ वटवृक्षे राजनि० । नीलपर्वतश्च रस्य-
कवर्णस्य सीमापर्वतः यथोक्तं भाग० ५ । ६ ६ लो०
“उत्तरोत्तरेणैवायतं नीलः श्वेतः शङ्खवानिति त्रयो-
रस्यकहिरण्यमवकुल्यां वर्षाणां मय्यादागिरयः प्रा-

मायता उभयत्रः पारोदावधकोद्विषाङ्गकृषव एकै-
कशः पूर्वस्यात् पूर्वस्यादुत्तरोत्तरेण दशंशाधिकं देन
देष्टुं एव सुश्रुतिः । भारतवर्षदिग्दर्शके खनामख्याते
१० गिरी च ११ इन्द्रनीलमणौ शनिद्वयं धार्ये द्वे
च मण्यभेदे । तस्योत्पत्त्यादिपरीक्षा गरुडप्र० उक्ता यथा
“तत्रैव सिङ्घवधूकरपङ्क्त्याप्यलूनबालवधनीकुसुम
प्रवाहे । देशे यथातदितजस्य नितान्तकालं प्रोत्फुल्ल
नीरजसमद्युति नेत्रयुग्मम् । तत्प्रत्ययादुभयशोभन
कीर्त्तौभासा विस्तारिणी कलनिर्धेरुपकण्ठभूमिः । प्रोद-
भिभक्तकवनप्रतिवृत्तेषां सान्द्रेन्द्रनीलमणिरत्नवती
विभाति । तत्प्रासनाजहलभ्रदधनासिम्भ्रशाङ्गायु-
धाभहरकण्डकलायुष्मैः । गुह्येतरैश्च सुसमैर्गिरि
कर्णिकायास्तस्मिन् भवन्ति मणयः सदृशवभासः ।
अन्ते प्रसङ्गपयसः पयसां निधातुरस्तु तिस्रः शिखिगल
प्रतिभासस्थान्ये । नीलीरसप्रभवबहुदभाश्च केचित्
केचित्तया समदकोकिलकण्ठभासः । एकप्रकारा विस्मय
तर्पणशोभावभासिनः । जायन्ते मणयस्तस्मिन्नीला
महागुणाः । स्यात्पाण्यशिलाभज्जकराभाससंयुताः ।
अवधिकापटलप्राया वर्षदोषैश्च दूषिताः । तत एव
हि जायन्ते मणयस्तत्र भूरयः । शास्त्रसम्बोधित
धियस्तान् प्रशंसन्ति स्मरयः । धार्यमाणस्य मे दृष्टाः पद्म-
रागमण्येषु भाः । धारणादिन्द्रनीलस्य तानेवाप्नोति
मानवः । यथा च पद्मरागाणां जातु कर्त्तव्यं भवेत् ।
इन्द्रनीलेष्वपि तथा दृष्टव्यमविशेषतः । परीक्षाप्रत्ययै-
र्लोच पद्मरागः परीक्ष्यते । तएव प्रत्यया दृष्टा इन्द्र-
नीलमणेरपि । यावन्तश्च क्रमेदन्ति पद्मरागः प्रयो-
गतः । इन्द्रनीलमणिरुपपत्त्यात् क्रमेत सुमहत्तरम् ।
तथापि न परीक्षार्थं गुणानामतिवृत्तये । मणिरग्नौ
समापेयः कथञ्चिदपि कथन । अग्निमात्राऽपरिज्ञाने
दाहदोषैश्च दूषितः । सोऽनर्थाय भवेद्भर्तुः कर्तुः का-
रित्वज्ञता । श्यामोत्पलकरवीरस्तुटिकाद्या इह बुधैः
सर्वेद्व्याः । कथिता विजातय इमे सदृशा मणि-
नेन्द्रनीलेन । गुरुभावकठिनमानाश्चैतेषां नित्यमेव
विज्ञेयाः । काष्ठाद्यायावदुत्तरविवर्द्धमाना विशेषेण ।
इन्द्रनीलो यदा कश्चित् विभक्तिं तात्त्विकताम् । रज-
णीयौ तथा तावो करवीरोत्पलाबुभौ । यस्य मध्यगता
भाति नीलसेन्द्रायुधप्रभा । तदिन्द्रनीलमित्याहर्ष-
वार्धं भुवि दुर्लभम् । यस्य वर्णस्य मयस्यात् वीरे यत